

УДК 101:316:159.923

Надія Скотна, доктор філософських наук, ректор
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ВИМІРІ

У статті висвітлюється питання самовизначення особистості, у різних визначеннях, а також культурна політика, динамічна освітянська реформа на нових світоглядних і філософських засадах.

Ключові слова: глобалізація, самовизначення, “західна людина”, “східна людина” життєвий рівень.
Літ. 14.

Надежда Скотная, доктор философских наук, ректор
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

САМООПРЕДЕЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ В ЦИВИЛИЗАЦИОННОМ ИЗМЕРЕНИИ

В статье освещается вопрос самоопределения личности, в различных определениях, а также культурная политика, динамическая образовательная реформа на новых мировоззренческих и философских основах.

Ключевые слова: глобализация, самоопределение, “западный человек”, “восточный человек” жизненный уровень.

Nadiya Skotna, Ph.D.(Philosophy) Rector of
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

SELF-IDENTITY IN TERMS OF CIVILIZATION

The article deals with the self-determination of the individual in different definitions, and cultural policy, dynamic educational reforms in the new ideological and philosophical basis.

Keywords: globalization, self-determination, “Western man”, “oriental man” standard of living.

Продовження статті опублікованої в №12 (107) 2013 року. Фахівці відзначають суттєву різницю у світогляді “західної” і “східної” особистості, що має визначальний вплив на мотивацію і варіанти самовизначення людини. Для західної раціоналістичної традиції характерна суб’єкт-об’єктна дихотомія, традиція мислити, розчленовуючи цілісність буття на бінарні опозиції і антиномії, ієрархії і порядки, покликані долати лякаючий Хаос шляхом організації його в раціоналізований та естетизований Космос. Отже, свідомість інтегрованої західної мегаособистості, маючи перед собою і в собі безмежну плюралістичність об’єктів, адаптує цю особистість до співіснування у світі цих об’єктів через “опанування”, “присвоєння” цього світу як такого, що не може протистояти експансії суб’єкта (тобто не може залишатися “світом для себе”), світу інтелігібельному, який мислиться як метафора метаресурсу для особистостей – суб’єктів. На відміну від цього, східна традиція виходить зі взаємного поглинання тих величин, які на Заході репрезентовані категорично (і категорійно) роз’єднаними, розчленованими “суб’єктом” і “об’єктом” – відповідно; у своєму сприйнятті Універсуму особистість

керується принципово іншими настановами і мотиваціями [9, 11].

Особистість західної цивілізації сприймає світ як поле для самоутвердження розуму та волі суб’єкта, а “людина Сходу” як частину вселенського порядку, де її призначення полягає у тому, щоб не порушити природні та космічні закони буття. Тобто під час самовизначення “західна людина” керується настановою до пізнання і перетворення навколишнього світу, а “східна людина” намагається стати частиною буття, сприймаючи його як щось вічне і непорушне. Низка дослідників акцентують увагу на тому, що саме система цінностей, покладена в основу менталітету і мотивації, визначає приналежність до тієї або іншої цивілізації, підштовхує її носіїв до захисту своєї аксіологічної системи. У свою чергу, система цінностей визначається домінуючими у даному етносі етичними, ідеологічними, релігійними пріоритетами і перевагами; вона передається від покоління до покоління за допомогою виховання і шкільної освіти, літератури і мистецтва, засобів масової інформації [4]. Звісно процес самовизначення особистості відбувається у межах цієї аксіологічної сітки, яка інтерпретується на індивідуальному рівні. Необхідно зазначити, що

в наш час особливо важливо вивчати не тільки економічне, але й духовне життя громадян, що мешкають у різних цивілізаційних ареалах. Духовний клімат, перш за все тип етичних та естетичних орієнтацій, характер релігійності, традиції, культура, емоційний стан, психічна енергія, якість життя – усе це відіграє роль головного стрижня механізмів єднання нації, ідентифікації особистості, всього того, що відрізняє одну цивілізацію від іншої. Такий тип самовизначення характерний для Росії і значної частини України. Але ці країни поки що нестійкі і переоцінюють свої “історичні декорації” і своїх “героїв”. Тому можна погодитися з думкою російських науковців, що саме динаміка ціннісних орієнтацій, зміна духовних “декорацій” і “героїв” забезпечує життєстійкість цивілізації, її еволюцію і адаптацію до нових “викликів” часу [11].

успішно реалізував месіанський характер і технології християнства. Отже, релігійні норми сприяли утворенню різних систем самореалізації та самовизначення особистості. Рельєфніше побачити протилежність ціннісних особистісних орієнтацій у цивілізаційних вимірах Заходу і Сходу дозволить таблиця 1 [5].

При цьому слід підкреслити, що перераховані вище базові елементи цивілізації Заходу та Сходу схильні до динаміки та взаємопроникнення як на особистісному, так і на соціальному рівні. Дослідник Ю. Яковець зазначає, що система цінностей не тільки визначає різницю між цивілізаціями, але й є загальною основою діалогу і взаємодії між ними. І снують загально-людські цінності і вимоги, що притаманні будь-якій цивілізації, кожній релігії: “не вбий”, “не вкради”, “не перелюбствуй”.

Саме вони цементують єдність людства.

Система цінностей, яка створює генотип людства і кожної цивілізації схильна до циклічної динаміки, періодично в ній спостерігаються фази кризи і переворотів, особливо під час зміни світових цивілізацій [4]. В особистісний світогляд нові цінності вмонтовувалися поступово, залежно від появи нових явищ в культурі, економіці, політиці. Скажімо, у той час, коли приватної власності не існувало, для особистості в процесі самовизначення не була актуальною заповідь “не вкради”. Історія свідчить, що основний моральний закон “не вбий” не розповсюджувався на вигнанців, рабів, кріпаків, представників інших релігій та ворожих держав. Тобто ціннісна основа самовизначення особистості у цивілізаційному контексті пройшла певну генезу й набула завершеного вигляду у наш час.

Фахівці зазначають, що у розвитку кожної цивілізації діють дві історичні компоненти: вертикальна (хроно-вертикальна) – спадкоємність свого попереднього досвіду і його збагачення, перетворення – кармічна гілка життєвих циклів однієї й тієї ж сутності або як піднесення, або як зниження якості; горизонтальна (хроно-горизонтальна) – запозичення і відторгнення чужого досвіду, взаємодія з іншими (іноді конфронтація і суперництво) [11].

Сьогодні спостерігається активізація і розвиток мусульманської, китайської, африканської цивілізацій і зниження темпів прогресу католицько-західноєвропейської і православної цивілізацій. Ця тенденція доповнюється розмиванням моральних

Таблиця 1.

Культурні характеристики Заходу і Сходу

КУЛЬТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ	
ЗАХІД	СХІД
Матеріалізм	Духовність
Секуляризований	Релігійний
Реалізм/Прагматизм	Ідеалізм
Об'єктивізм	Суб'єктивізм
Плюралізм	Монізм
Рациональність	Інтуїтивність
Розум (Логос)	Шлях (Дао)
Динамізм (Розвиток)	Інертність/Стабільність
Прогрес	Застій/Косність
Штучність	Природність
Підкорення природи	Адаптація до природи
Право	Мораль
Науковість	Сакральне знання
Свобода	Порядок
Рівність	Підкорення
Воля	Фаталізм
Індивідуалізм	Підкорення особистості
Антропоцентризм	Геоцентризм

Різниця у самоутвердженні “західної” і “східної” людини визначається також характером та спрямуванням релігії як одного з основних системоутворюючих цивілізаційних чинників. Якщо західні релігії (католицизм, протестантизм) спрямовували людину на постійне освоєння світу, то східні релігії (буддизм, даосизм, конфуціанство) акцентували увагу особи на внутрішньому пізнанні або на збереженні національно-культурних цінностей у межах певної соціальної системи. Винятком можна вважати іслам, який сприйняв і

основ, втратою цивілізаційних цінностей. Спрямування до гедонізму, пріоритет чуттєвих насолод, послаблення відповідальності за продовження роду стає одним із чинників, що сприяє депопуляції у Західній Європі, Японії, Росії, Україні, знижує рівень фертильності до критичної відмітки. Молоді покоління у цих країнах заражені споживацькою психологією, духовні і громадянські цінності відходять на другий план [4]. Така ситуація дозволяє активно боротися за життєвий простір представникам інших розвинутих цивілізацій, проникаючи та утверджуючи свою систему цінностей в інших цивілізаційних світах.

Сучасній глобалізований світоустрій призвів до того, що існуючі цивілізації все більше втрачають здатність самопізнання, тому для культури, щоб не втратити власної ідентичності, так важливо побачити себе хоча б очима іншої культури. На нашу думку, слід виходити з того, що основний конфлікт між цивілізаціями – це завжди конфлікт їх відмінностей, конфронтація ціннісних значень або зіткнення альтернативних способів реалізації головних людських потреб. Та водночас не можна не враховувати, що насправді цей конфлікт, як правило, виявляє себе на ґрунті доволі реалістичних актуальних чинників: боротьби за вплив чи території, за культурно-мовні права, дефіциту ресурсів, захисту духовних святинь чи релігійних “тотемів” тощо [3].

Таким чином, особистість у процесі самовизначення стикається з низкою можливих варіантів вибору екзистенційно-соціальних моделей: психологічного стану, поведінки, самоідентифікації.

Головними тенденціями другої половини ХХ століття П. Сорокін назвав дезінтеграцію до цього часу домінуючого на Заході чуттєвого типу людини, культури суспільства та системи цінностей, виникнення та поступове зростання перших компонентів нової – інтегрального типу особистості [10]. Тобто “проблема вибору” для сучасної людини має також і позитивний варіант розв’язання у контексті роздумів відомого вченого. П. Сорокін при цьому визнає, що, якщо на Заході протягом п’яти століть домінує чуттєвий соціокультурний устрій, то на Сході перевага віддається ідеаціональному устрою, який має давню традицію. Тому для східних культур мова йде про перехід від умираючого ідеаціонального порядку до творчого інтегрального, при цьому останній на Заході і Сході буде мати суттєві відмінності [10, 102].

Ми є свідками становлення нової людини – глобальної, постіндустріальної, інформаційної. І в той же час продовжується загострення конфлікту самовизначення особистості у цивілізаційному та глобальному вимірах. Людина змушена поєднувати у своєму світогляді низку аксіологічних кодів, що значно утруднює процедуру самоствердження особистості. Е. Кочетов констатує, що техногенний світ придушив свідомість людини, порушив гармонію її душевного складу... В той же час, продовжує дослідник, свідомість людини перебуває під впливом ідеальних схем, коли особу хвилює не навколишнє середовище й інші зовнішні фактори не облаштованості нашого світу, а найбільше внутрішній світ, в якому вона щохвилини може бути роздerta і надламана внутрішніми суперечностями та загрозами. Людина “перекидається” всередину, стає “перевернутою людиною”, тобто “неекономічною”, “пост економічною” [7]¹. У цьому контексті ми маємо справу з людиною, яка перебуває у двох світах – реальному та ідеальному, тому процес її самовизначення стає проблематичним з точки зору адекватності існуючим умовам буття. Міфологізована, віртуалізована, ідеологізована свідомість є підґрунтям для гіпертрофованого самоствердження особистості.

Тобто, самовизначаючись, особистість може перебільшувати важливість власного вибору і недооцінювати (а то й зневажати) вибір інших суб’єктів соціального простору.

Глобалізаційні процеси викликають зростання індивідуалізації і прагматизації настанов людей та їхніх взаємовідносин. Водночас відбувається тотальний надлом підстав традиційного публічного життя. Під впливом так званої “глобальної культури” здійснюється послаблення локальних культур, зростає їхня аморфність, девальвуються самотутні культурні канони, стираються культурні та ментальні кордони поміж народами. Все це ставить великий знак запитання щодо збереження культурної розмаїтості світу як суттєвого чинника майбутнього розвитку людства [12]. Тобто руйнується певним чином традиційне знакове поле самовизначення особистості, а на його місці з’являються примітивізовані зразки масової “вестернізованої культури”. Звісно, таке становище породжує спротив у різних незахідних цивілізаційних світах, що має індивідуальний (відторгнення іноцивілізаційних цінностей) і колективний виміри.

Ніхто не може заперечувати, що формування

¹Щодо “неекономічності”, “пост економічності” сучасної людини в Росії і Україні важко погодитися з Е. Кочетовим. Навпаки, “економізм” особистості в перехідний період у цих країнах зростає.

глобального інформаційного простору за допомогою космічних систем зв'язку і телебачення, радіо та Інтернету створило сприятливі умови для обміну науковою інформацією, відкрило нові можливості для міжнародного обміну в галузі культури, освіти, для кращого взаємопорозуміння народів і цивілізацій. Але могутність інформаційного впливу на великі маси людей спричинила і нові загрози та міжцивілізаційні суперечності. З'явилися такі нові поняття, як інформаційний неоколоніалізм, інформаційні війни. З'ясувалось, що інформація є не тільки основою знань людини, але й інструментом викривлення її свідомості, засобом руйнування ціннісних засад особистості.

З точки зору конфліктології, суперечності не завжди є гальмом розвитку, вони можуть підштовхувати людські спільноти до ефективніших засобів пошуку гармонії. На індивідуальному рівні мова йде про утвердження загальнолюдських цінностей як основи самовизначення особистості. М. Шепелев проводить цікаву аналогію, порівнюючи існування західної і східної цивілізацій з єдністю функціонування півкуль людського мозку: відмінності Заходу і Сходу дійсно функціонально схожі з відмінностями між лівою та правою півкулями людського мозку, а світовому цивілізаційному процесові на всьому його протязі був притаманний "бінапівкульний" характер. Мова йде про наявність деякого антиентропійного механізму циклічної динаміки східної і західної фаз світової історії, що характеризувалися домінуванням відповідних цивілізаційних принципів [14].

Сучасна цивілізаційна криза знаходить свій відбиток і на рівні самовизначення та самоідентифікації особистості, оскільки протистояти різноманітним впливам людині достатньо важко. Її свідомість, систему цінностей постійно "перевіряють на міцність". Як зазначають фахівці, проблематичність тут пов'язана не тільки з тим, що самотні ідентичності піддаються тиску з боку світових цивілізаційних процесів (глобалізації, модернізації, комунікації) і це створює такі умови, щоб вони не змогли зберегти свою індивідуальну неповторність. А також не тільки з тим, що цей тиск сприяє народженню нових ідентичностей та ідентифікацій. В умовах, коли життєві наміри особистості змінюються швидко й ґрунтовно, як образи в калейдоскопі, потрібно, мабуть, скоріше говорити про її мінливу ідентичність, нестійкість.

Відбувається так, що у сучасних умовах особистість має прискорений темп самовизначення або перебуває у стані постійної невизначеності, звикаючи до нього як психологічно, так і соціально. У сучасному світі можливості розширювати і зберігати автономію особистості значно зросли, тому сам процес самовизначення людини набув індивідуалізованіших форм. З іншого боку, на людину посилюється вплив так би мовити не ідентифікованих глобальних та віртуальних "цінностей", які не вимагають від особистості самоутвердження у цивілізаційних координатах.

Водночас міжцивілізаційні суперечності посилюють рівень конфліктогенності на всьому світовому просторі. Хоча глобалізація має великий вплив на суспільні процеси, безпосередньо змінює характер і сутність самовизначення особистості, все ж таки національні цивілізаційні цінності не втратили свого значення (у деяких цивілізаціях посилити свій вплив) як основи соціокультурного ладу планети. Ця теза дає поштовх для важливих наукових і практичних висновків стосовно подолання міжцивілізаційних суперечностей:

1. Необхідна розробка теорії загальнолюдських, цивілізаційних і етнонаціональних цінностей, концепції руху на цій основі до діалогу, співробітництва і партнерства цивілізацій.

2. В умовах глобальної кризи етики соціокультурного ладу увагу вчених, майстрів культури, релігійних діячів слід сконцентрувати на виявленні і розповсюдженні загальнолюдської системи цінностей, культури миру та не насильства як основи і позитивного результату міжцивілізаційного діалогу. Цій меті повинні слугувати і засоби масової інформації, Інтернет.

3. Необхідно наповнити систему освіти і виховання підростаючого покоління новою системою цінностей, ідеями діалогу і співробітництва цивілізацій, культурою миру і ненасильства.

4. Необхідно було б розширити контакти і взаємодію представників різних конфесій, світових релігій щодо вироблення і розповсюдження серед віруючих ідей діалогу міжцивілізаціями, культури миру, толерантності, не насильства, утвердження загальнолюдської системи цінностей, що відповідають основам інтегрального соціокультурного ладу і в той же час зберігають різноманітність цивілізаційних підходів.

У цьому напрямку мислили А. Тойнбі і К. Ясперс, котрі говорили про загальносвітову цивілізацію, що складається у ході розширення зв'язків, що формуються в процесі взаємодії і утвердження загальних принципів взаєморозуміння².

Міжцивілізаційні суперечності існували завжди,

² Ерасов Б.С. Цивілізації: Универсалии и самобытность / Б.С. Ерасов; [Отв. ред. Н.Н. Зарубина]. – М.: Наука, 2002. – С. 489.

як біле і чорне, інь і ян, як день і ніч, демонструючи багатоманітність у єдності або єдність у багатоманітності. Міжкультурний діалог дозволяє особистості ще раз усвідомити свою унікальність, неповторність як екзистенційної субстанції світу, що має право на самовизначення. Але визначальною метою як індивідуального світогляду, так і міжкультурного діалогу повинна бути орієнтація на гармонію, толерантне ставлення до іншої схеми самоствердження особистості. При цьому протягом історичного розвитку людства спостерігається агресія однієї цивілізації стосовно іншої. Експансіоністські риси особливо притаманні західній католицько-протестантській цивілізації та східній (мусульманській). Бажання розширити свій цивілізаційний ареал майже завжди призводило до війн: збройних, інформаційних, торговельних. Самовизначення “західної людини” за таких обставин було пов’язане з підкоренням світу, насадженням своїх цінностей в різних куточках земної кулі через релігію, спосіб життя, форми правління. Хоч “східна людина” більшою мірою орієнтована на внутрішнє споглядання, як ми говорили, на розвиток інтуїтивно-чуттєвих здібностей як засобу самопізнання та самовизначення, але і вона схильна до цивілізаційної агресії. Отже, хоч раціонально-зовнішнє самовизначення є основним для особистості східної культури і другорядним для особистості західної культури, це нічого не вирішує, коли ми говоримо про міжцивілізаційні конфлікти і міжцивілізаційне співробітництво. Такий висновок не є універсальним у всіх випадках “життя” цивілізацій, але його значущість зберігається і до сьогодення. Певним чином можна казати, що міжцивілізаційні конфлікти це і різні алгоритми самовизначення особистості, які проявляються на індивідуальному та міжнародному рівнях. Але в нашому глобалізованому світі необхідно акцентувати увагу на діалогічних, неконфронтаційних моделях поведінки та самовизначення. З цього приводу М.А. Шепелев слушно зазначає, що в діалозі цивілізацій і культур особливого, базового змісту набуває патріотизм – любов до рідної землі і народу, що живе на ній – почуття, що пов’язане з бажанням бачити у своїй Батьківщині здійснення ідеалів людства³. Патріотизм та інтернаціоналізм можуть досить гармонійно поєднуватися.

Глобалізаційні процеси охоплюють усе більше

кількість населення планети за допомогою різноманітних засобів і форм. Зрозуміло, на рівні окремої особистості поєднання цивілізаційного і глобального має свої неповторні риси. Але, як влучно підкреслює відомий фахівець з глобалізаційних проблем Б.С. Ерасов, конкретна людина, в якому б регіоні світу і в якій країні вона б не жила, може стикатися з глобальним тенденціями через товарні та інформаційні потоки, через систему охорони здоров’я або через СНІД, через загрозу тероризму і можливої ядерної катастрофи, через медичні технології, що сприяють як продовженню життя, так і регулюванню народжуваності, через загрозу розповсюдження нових озброєнь⁴.

На екзистенційному рівні особистість також включає певні глобальні цінності (або антицінності) у свою аксіологічну систему. Відбувається процес адаптації глобального у цивілізаційних системах, тобто спрацьовує принцип глокалізації, який, за визначенням Л.П. Карсавіна, є єдністю, що необхідно виражається у множині [6]. Глокалізація є також процесом адаптації глобальної економіки і культури до локальних умов і місцевих традицій. Можна припустити, що глокалізаційний принцип спрацьовує і на індивідуальному рівні під час самовизначення особистості. Сьгодні глобалізаційні процеси зустрічають спротив як з боку незахідних цивілізацій, так і з боку певних рухів і течій у західному світі (антиглобалістський та “зелений” рухи). Вже декілька років точаться суперечки про необхідність зміни моделі глобалізації, яка б не так негативно впливала на незахідні цивілізації. Проблема полягає у тому, що велика кількість населення планети сприймає глобалізацію як експансію західних цінностей і руйнування традиційного способу життя, що є трагедією на особистісному рівні. Вирізняючи позитивні моменти глобалізації як обмін інформацією, товарами, послугами, капіталами, цінностями, деякі дослідники вважають, що цей процес має яскраво виражені неоімперіалістичні або неоколоніальні риси. На нашу думку, це все ж таки перебільшення.

У процесі глобалізації змінюється не тільки система відносин між державами, але й світоглядні орієнтири особистості. Людина починає дивитися на світ перш за все як споживач, а не як творець, що породжує моральну, демографічну, екологічну, національну, геополітичну

³ Шепелев М.А. Глобальный мир, OrdoNuovo и новая политическая наука. Монография. – Днепропетровск: “Журфонд”, 2002. – С. 100 – 101.

⁴ Ерасов Б.С. Цивилизации: Универсалии и самобытность / Б.С. Ерасов; [Отв. ред. Н.Н. Зарубина]. – М.: Наука, 2002. – С. 492.

кризи. Як зазначає О. Арсен'єв, ця фаза розвитку людства вже призвела до витіснення органічно цілісного відношення Людини і Світу до абстрактно одностороннього ставлення Суб'єкта до Об'єкта, що знаходить своє завершення у домінації технологічно-споживацького відношення у системах особа-суспільство, особа-природа. Як результат, спостерігається тотальне відчуження Людини від Світу, від її розумної Основи, і тим самим від власної людської сутності [1].

І ншої точки зору щодо впливу на людство та внутрішній світ людини глобальних та технологічних процесів дотримуються автори дослідження "Практика глобалізації: ігри і правила нової епохи". Вони стверджують, що стосовно прогресу технологій для людства як цілого ніяких моральних обмежень не існує і, мабуть, не може існувати в принципі. Оскільки абсолютний пріоритет технологічного прогресу над всіма іншими інтересами і уявленнями протягом історії був прямою умовою виживання людства як біологічного виду і, ймовірно, набув характеру своєрідного умовного рефлексу. З цієї точки зору технологічний та інші види прогресу є для людства значно більшим категоричним імперативом, аніж для окремої людини – так звані первинні індивідуальні потреби (любов, влада і гроші) [2].

Ця точка зору відбиває характер типово західної моделі самовизначення особистості та способу мислення, коли мораль та індивідуальні цінності підпорядковані науково-технічному прогресу. Майже ніхто не заперечує, що технології повинні розвиватися, але необхідно вивчати і передбачати їх вплив на людство і внутрішній світ людини. Важливо, щоб, створюючи одне, людина не руйнувала інше, а саме природу, свою душу і в кінцевому підсумку саму себе. Тобто не треба звужувати простір для самовизначення особистості, погоджуючись з думкою дослідників, що антропо-техно-економічний Захід перетворює живу природу і людину (при всьому багатоманітні її якостях у їх гармонійному суб'єкт-суб'єктному спілкуванні) на лише порожній простір споживання – керування [8]. Таким чином, глобалізації у сьогоденному вимірі не вистачає компромісних рішень на рівнях західна – незахідна цивілізації, універсалізація – національно-культурна ідентичність, науково-технічний прогрес – екологічні і моральні цінності.

Висновок. Таким чином існуюче розчарування деякими наслідками глобалізації цілком виправдане і справедливе. Дійсно, з одного боку, глобалізаційні процеси допомогли підняти життєвий рівень мільйонам людей, значно розширивши тим самим їх можливості для самовизначення та самоутвердження. З іншого

боку, для мільйонів жителів нашої планети глобалізація нічого не дала, окрім ліквідації їх робочих місць, зниження рівня життя та безпеки, розмивання традиційних культурних цінностей, а у кінцевому підсумку дестабілізувала їх аксіологічну систему і звузила соціально-екзистенційне поле для самовизначення особистості. Але це не дає підстав боротися з глобалізацією як об'єктивним процесом, треба мінімізувати негативні наслідки глобалізації.

Дослідник Д. Стігліц попереджає: якщо глобалізація буде продовжуватися у такому ж дусі, як це було до цього часу, якщо ми будемо відмовлятися вчитися на своїх помилках, то глобалізація не тільки не буде сприяти розвитку, але й буде продовжувати створювати бідність і нестабільність. При відсутності реформ наявне відкочування назад буде набирати швидкості, а розчарування глобалізацією – наростати [13].

Отже, глобалізація створює нові виміри індивідуального і суспільного життя, привносячи у цивілізаційний порядок елементи хаосу, піднімаючи ступінь ентропії у планетарному масштабі. Людина, що звикла спиратися на традиційну (цивілізаційну) аксіологічну базу під час глобалізаційного самовизначення, стикається з великою кількістю контркультурних кодів несистемного мислення, безмежними трансперсональними реаліями, які "перевантажують" її екзистенційний простір.

1. Арсен'єв А.С. *Философские основания понимания личности: цикл популярных лекций-очерков с приложениями. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений.* – М.: Издательский центр "Академия", 2001. – С. 561.

2. Братилов О.В., Горский Ю.М., Десягин М.Г., Коваленко А.А. *Практика глобализации: игры и правила новой эпохи.* – М.: ИНФРА, 2000. – С. 32 – 33.

3. Герасіна Л.М., Кривцова В.М. Роль політико-правового консенсусу в подоланні глобального конфлікту цивілізацій // *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. II Політологічні читання "Глобалізація світу та вибір моделі розвитку сучасної України". "Питання політології"*. – 2003. – № 592. – С. 104 – 105.

4. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. *Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз.* – К.: Знання України, 2002. – С. 310 – 331.

5. Ерасов Б.С. *Цивилизации: Универсалии и самобытность / Б.С. Ерасов; [Отв. ред. Н.Н. Зарубина].* – М.: Наука, 2002. – С. 302.

6. Карсавин Л.П. *Основы политики // Мир России – Евразия. Антология / Сост.: Л.И. Новикова, И.Н. Сиземская.* – М.: Высшая школа, 1995. – С. 113.

7. Кочетов З.Г. *Глобалистика: теория, методология, практика: Учебник для вузов.* – М.: Изд-во НОРМА, 2002. – С. 26 – 27.

8. Латина З.Г., Чжоу Хун, Шилин К.И. *Экологическое воспитание – творческая индивидуальность будущего.*

ПОВАГА ПІДЛІТКІВ ДО БАТЬКІВ ЯК КОМПОНЕНТА МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

– М.: ГУП Изд-во “Нефть и газ” РГУ нефти и газа им. И.М. Губкина, 2002. – С. 133.

9. Ларцева В. Формування особистості в сучасному українському суспільстві: об’єктивні і суб’єктивні фактори // *Інтелект. Особистість. Цивілізація. Тематичний збірник наук, праць із соціально-філософських проблем.* – Вип. 1. – Том 1 / Голов. ред. О.О. Шубін. – Донецьк: ДОН ДУЕТ, 2003. – С. 11.

10. Сорокин П. Главные тенденции нашего времени. – М.: Наука, 1997. – С. 11.

11. Современная российская цивилизация.

Личность. Общество. Федерация / Рук. авт. кол. Б.И. Коваль. – М.: изд-во “СОВЕРО-ПРИНТ”, 2000. – С. 115.

12. Соціокультурні ідентичності та практики / Під ред. А. Ручки. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – С. 61

13. Стиглиць Д.Ю. Глобалізація: тривожні тенденції / Пер. с англ. і примеч. Г.Г. Пирогова. – М.: Мысль, 2003. – С. 285.

14. Шепелев М.А. Глобальний мир, *Ordo Nuovo* і нова політична наука. Монографія. – Дніпропетровськ: “Журфонд”, 2002. – С. 99.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2013

УДК 37.034:177 – 053.6 – 055.52

Олександр Шпак, доктор педагогічних наук, професор
Київського національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Людмила Пovalій, старший науковий співробітник інституту виховання
Національної академії педагогічних наук України, м. Київ
Наталія Примаченко, кандидат педагогічних наук
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ПОВАГА ПІДЛІТКІВ ДО БАТЬКІВ ЯК КОМПОНЕНТА МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Стаття присвячена проблемі виховання дітей і молоді в тому числі у сім’ї. Поліпшення взаємостосунків між батьками і дітьми спонукає до відродження традиційних та пошуку нових шляхів виховання у дітей поваги до батьків на основі широкого використання засобів етнопедагогіки, всебічного врахування умов нинішнього життя та менталітету українського народу.

Ключові слова: повага, моральне знання, методи виховання, сім’я, цінність, емоції.

Літ. 25.

Александр Шпак, доктор педагогических наук, профессор
Киевского национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова,
Людмила Пovaliy, старший научный сотрудник института воспитания
Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев
Наталья Примаченко, кандидат педагогических наук
Дрогобычского государственного педагогического университета

УВАЖЕНИЕ ПОДРОСТКОВ К РОДИТЕЛЯМ КАК КОМПОНЕНТА НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ

Статья посвящена проблеме воспитания детей и молодежи в том числе в семье. Улучшение взаимоотношений между родителями и детьми побуждает к возрождению традиционных и поиска новых путей воспитания у детей уважения к родителям на основе широкого использования средств этнопедагогике, всестороннего учета условий нынешней жизни и менталитета украинского народа.

Ключевые слова: уважение, моральное знание, методы воспитания, семья, ценность, эмоции.

Olexander Shpak, Ph.D. (Pedagogic) Prof. of
Kyiv National Pedagogical University by M. Drahomanov
Ludmyla Povaliy, Senior Researcher, Institute of Education NAPS of Ukraine, Kyiv
Natalia Prymachenko, Ph.D. (Pedagogic)
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

RESPECT FOR PARENTS OF TEENAGERS AS A COMPONENT OF MORAL EDUCATION

The article deals with the education of children and young people including families. Improved relationships between parents and children leads to the revival of traditional and finding new ways of raising children to respect their parents through extensive use of ethnopedagogy, comprehensive consideration of present life and mentality of the Ukrainian people.

Keywords: respect, moral knowledge, parenting practices, family values, emotions.

Постановка проблеми. Вченими визначено, що ефективність виховання моральних якостей особистості залежить від знання педагогом елементів моральності і структурно-функціональних зв’язків між ними, а також самого механізму розвитку рис